

falán megfigyelhetőktől, ezért feltehető, hogy a barbakán K-i részét az É-i fal építésének korában átépítették. A barbakán belsejében nyitott szondában a törmelékes pusztulási szint alatt jól definiált, 1699-es duariusszal keltezett járósíntet találtunk. A járósínt alatt török nyílhegy bukkant elő. Alatta késő középkori, inkább 15. sz. végi, esetleg 16. sz. eleji rétegek voltak a szürke, homokos jellegű altalajig. Ezek alapján határozottan állítható, hogy a barbakánt a 15. sz. végén, esetleg a 16. sz. legelején építették, majd részben átalakítva egészen a kuruc korig használták.

A Ny-i belső körítőfal (úgynevezett Széchenyi-fal) 2006-ban helyreállítási munkák folytak. A kivitelezés közben dokumentáltuk a Széchenyi-falhoz utólag épített, a Ny-i rámpára felvezető kőlépcső részletét és pofafalát, valamint a falhoz Ny-i irányban szintén utólag épült (véltetőleg az Új-bástyával egykorú külső fallal egyidős) támpilléreket.

A külső kapu előtt nyitott szelvényben feltártuk az É-i kettős fa1 Ny-i szakaszának maradványait. A csekély falmaradványok és a sziklafelszín alapján egyértelmű, hogy a kaputól D-re álló átjáró nem gyalogkapu, hanem egy rövid, jórészt elpusztult kazamatafolyosó maradványa.

TOMKA GÁBOR

248. Nyírbátor, Báthori-rezidencia (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á, Kk

A nyírbátori Báthori-család központi nemesi rezidenciájának régészeti kutatása a 2005. évi bő 2000 m² feltárása után idén további mintegy 1000 m² feltárásával folytatódott. 2006-ban alapvetően a volt szülőotthon területét és környezetét kellett tisztázni.

A régészeti feltárást március végétől július elejéig végeztük. A tervek és a kivitelezés ütemének megfelelően nem csak az egykori szülőotthon területén, hanem a volt magtárépülettől D-re, ill. a kialakítani kívánt parkoló területén is folyt kutatás. Az udvari részen megismertek alapján egyszerűnek gondolt jelenségsorral ellentétben a szülőotthon egykori helyiségsora alatt komplikált, több méter vastag kultúrréteget mutatott. A jelenségek az egész komplexumban itt voltak a leginkább sérültek, mivel a szülőotthonhoz kiépített „modern” infrastruktúrával, főleg az 1950–1960-as években roncsolták a teljes területet. Gyakorlatilag minden jelenségből csak mozaikok maradtak, melyek már nem mindig illeszthetők össze egymással.

A volt szülőotthon udvarán először újra megnyitottuk a 2002. évi kutatási felületünket, majd a szülőotthon falazatának megmaradt alapjai által kirajzolt helyiségekhez igazított szelvényekben kezdtünk el dolgozni.

A szülőotthon D-i szárnyának K-i végső helyiségében (10. szelvény) előkerült a középkori épületkomplexum Ny-i szárnyának K-i, tehát udvar felőli zárófala, melyhez Ny felől egy erősen bolygatott, közepes megtartású terrazzopadló csatlakozott. A fallal párhuzamosan, de a

szelvény Ny-i felében egy cölöpsor futott, melyet többek között ebbe a terrazzoba is belevágtak. A szelvény K-i és D-i peremén pedig egy-egy nagyméretű tárológödör felét lehetett kibontani. A D-i még a cölöpsort is megsemmisítette, tehát ezek eddig a legkésőbbi jelenségeink. Ezekre is ráfedett viszont egy pirosas színű elkenet agyagréteg, mely egyértelműen járósínt (19. századi?) volt, s ami bontáskor a szelvény nagyobb részében első értékelhető jelenségeként szinte az egész D-i oldalon végig jelentkezett.

A Ny-ra eső következő helyiségben (11. szelvény), az előzőhöz igen hasonló jelenségeket dokumentálhattunk. A pirosas agyagréteg itt is végig megvolt, alatta végig megmaradt a megbolygatott terrazzo, amibe elszórt és egyelőre nem értelmezhető csoportokban cölöpöket állítottak. A Ny-i oldalon viszont egy nagyobb ív mentén jól kivehető volt egy cölöpsor.

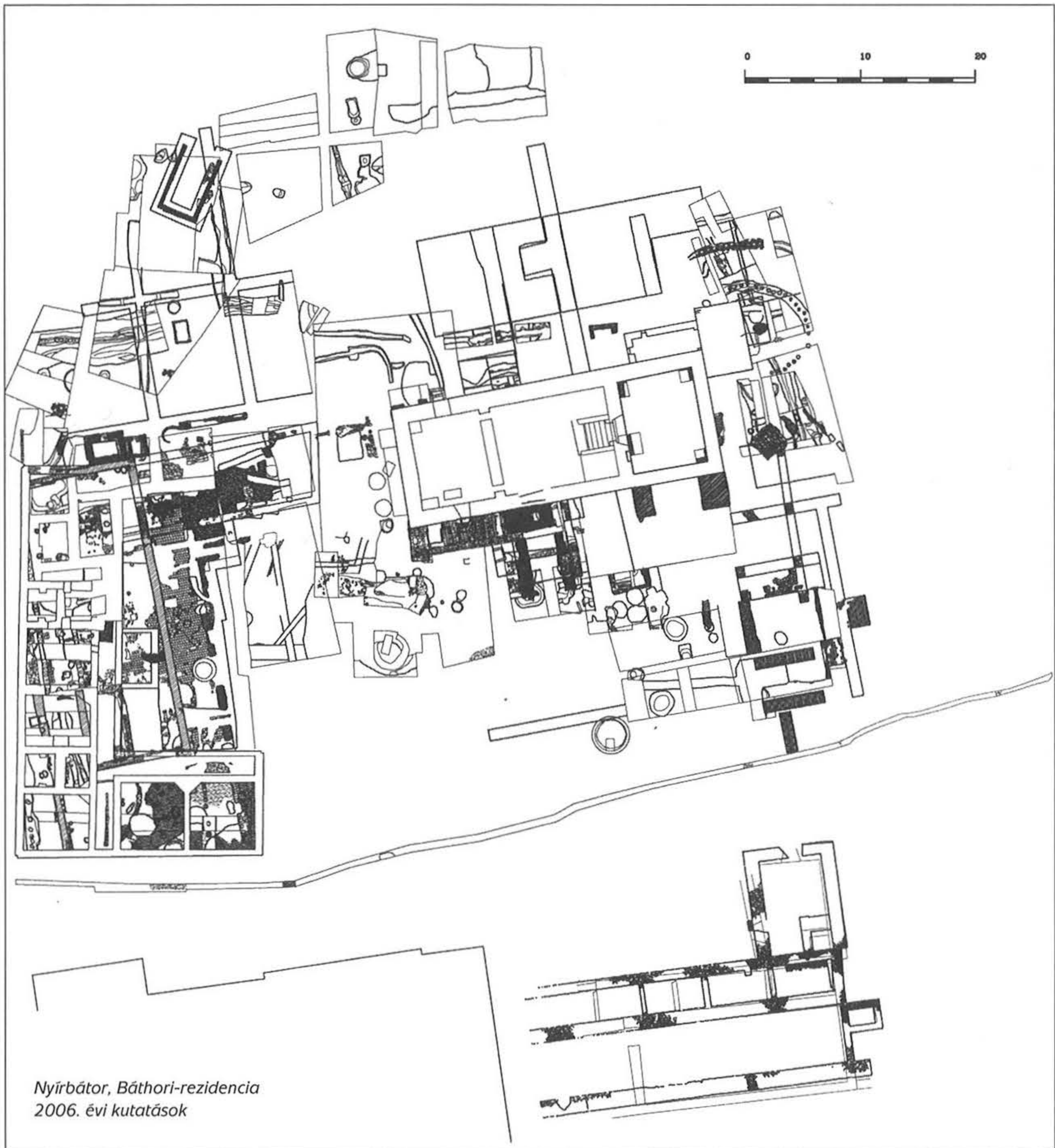
Ettől Ny-ra a szülőotthon folyosója következett (18. szelvény), melynek ide eső részében a szülőotthon falával párhuzamosan, csaknem a folyosó közepén, közvetlenül a szülőotthon padlója alatt egy egyetlen sor téglá alkotta vékony „falat” találtunk. A két korábbi helyiségben említett pirosas agyagréteg ennek futott neki. A „fal” É felé a helyiségsor vonalán túl nem folytatódott, így a feltehetően 19. századi, ismeretlen rendeltetésű, de a szülőotthon épületének utcai szárnyához igazodó építmény kiterjedése nem ismert.

A folyosótól Ny-ra eső helyiségben (13. szelvény) előkerült a középkori Ny-i épületszárny Ny-i zárófala, melyhez K-ről közvetlenül egy cölöpsor simult. A szelvény Ny-i szélén egy egykor több méter mély árok aljában nagyméretű cölöpök lyuksorát találtuk, ami feltehetően a rezidencia 1560 körüli megerősítésekör készült paliszádfal maradványa. Az árok mellett vastag, hatalmas karólenyomatos paticsdarabokat is tartalmazó átégett agyagréteget szedtünk fel. Mind ebben, mind a 10. és 11. szelvényekben egy zöldessárga kemény agyagréteg volt a rétegsorok alján a homokos talajon. Úgy tűnik, hogy ez az agyagterítés volt a kiépítésre kerülő középkori épületszárnyhoz az „alapozás”, hogy a puha homok ne okozzon gondot.

Ettől a helyiségtől É-ra egy kétosztatú helyiség következett (14. szelvény), melynek Ny-i helyiségrészében csak a paliszádárkot fedő omladékrészig mélyültünk. A K-i helyiségrészben előkerült egy téglából kirakott padló ÉNy-DK-i tájolású darabja (18–19. századi járósínt), tőle K-re két vele párhuzamosan futó árok cölöplyuk-sorral, valamint a helyiség K-i fala alá részben belógva egy szintén ezekkel párhuzamos, mélyre alapozott középkori téglafal. Ennek K felé való befordulása épp a ráfedő szülőotthonfal széle alá esett.

A 14. szelvény mellett K-re a szülőotthon folyosójának Ny-K-i fekvésű szakasza található, mely a 18. szelvény részét képezte. Itt, a folyosó É-D-i és K-Ny-i részének metszésében egy mély szondával vizsgáltuk a rétegsort. A 14. szelvény peremén előkerült falsarok K-Ny-i falszakasza itt folytatódott. Ezen megfigyelhet-

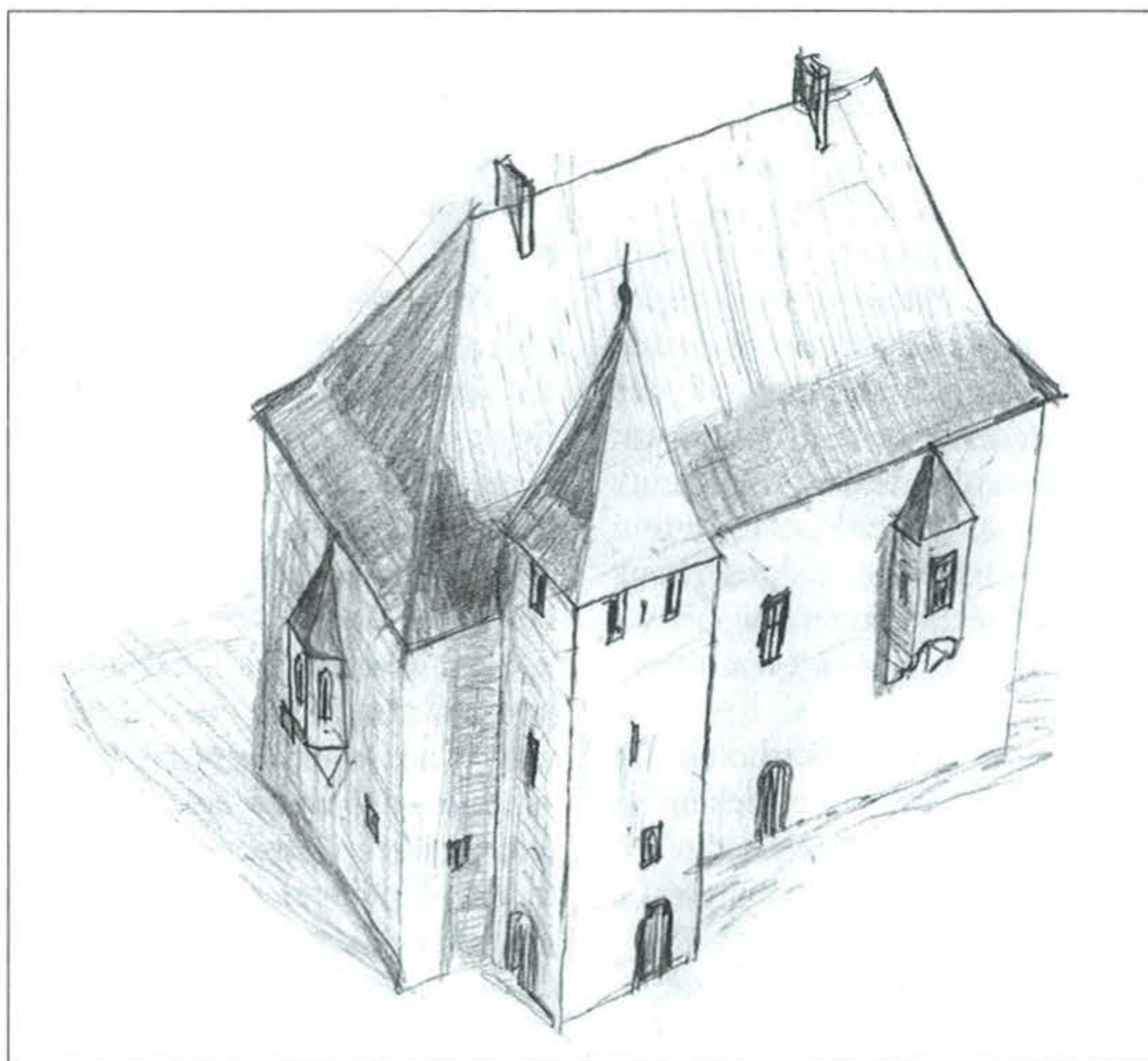

tük, hogy igen mélyre alapozták (1 m-rel mélyebben, mint a szülőotthon falának alapozása), a fal É-i oldalát jelentősen megbolygatták és a faltól É-ra eső oldalon a betöltés is bolygatott, laza volt. A szelvénynek a 10. szelvénytől É-ra eső részében igen rossz állapotban, de megtaláltuk a terrazzo maradványait is.

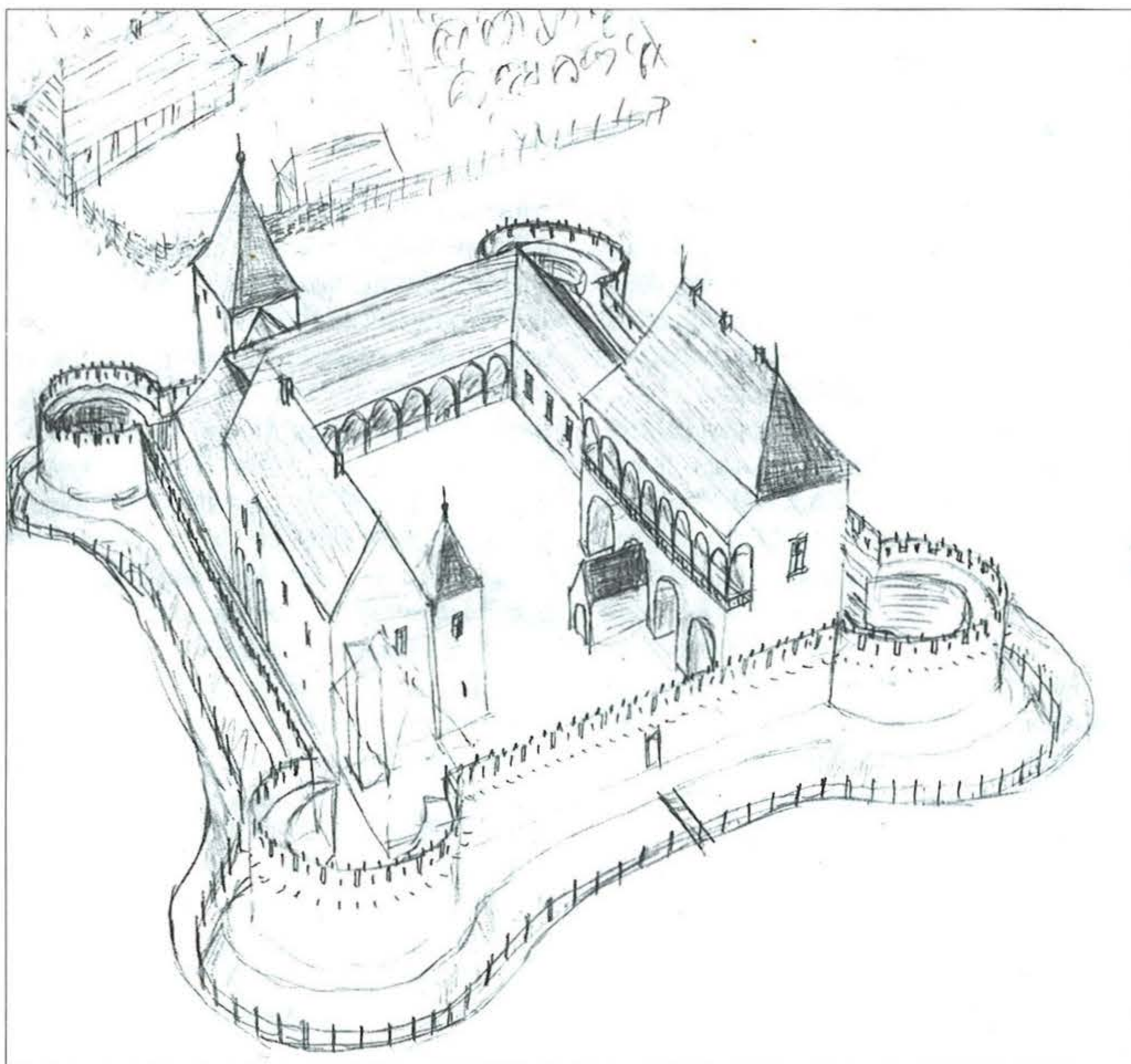
A szülőotthon udvarát annak ideiglenes részleges fedettsége miatt két részletben kellett megnyitnunk. A D-i negyedében (9. szelvény) és az É-i háromnegyedében (5. szelvény) összességében 3 falat sikerült dokumentálni. A K-i oldalon a középkori épületszárnynak a 2002-ben már részben feltárt udvari zárófalt most teljes hosszában fel tudtuk tárni. A magtár D-i falának vonalában

ez a fal K-nek fordult, de egy rövid szakaszt leszámítva nem maradt meg belőle semmi. E falelfordulástól É-ra falazat nem maradt meg, de a helyét egy kiszedési árok megmutatta, s e vonalban *in situ* egy küszökövet is találtunk. A küszöb által jelölt egykori átjárón keresztül egy terrazzo járófelülettel rendelkező, nagyméretű helyiségbe lehetett jutni. Ez a terrazzo csaknem az egykor felette állt szülőotthon É-i szárnyának K-i zárófaláig megmaradt (kisebb-nagyobb hiátusokkal és kiromlásokkal), de a középkorban feltehetően egészen a magtárépület mellett még 2005-ben megtalált falsarok által kijelölt helyiséghatárig is tovább tarthatott. A zárófallal párhuzamosan, tőle Ny-ra a szelvények teljes hosszában egy téglafal

Nyírbátor, Báthori-rezidencia: a gótikus periódus (1480 körül?) elméleti rekonstrukciója

Nyírbátor, Báthori-rezidencia: elméleti rekonstrukciós rajz a megerősítés utáni állapotról a reneszánsz periódussal (1550 körül)

futott. A fal a 9. szelvény D-i végében, a szülőotthon fala alatt Ny-nak fordult és innen egyenesen haladt a 14. szelvényben talált másik falsarokig. A zárófal és e másik fal közötti részen a szelvények teljes hosszában négyzetes középkori padlótéglák burkolták e folyosószerű részt. A falazattól Ny-ra – bár csak foltokban, illetve néhol már csak bolygatott foltokban – ugyanilyen padlótéglás padló volt. A 9. szelvény D-Ny-i sarkában a két másik fent nevezett fallal párhuzamos téglafal futott, melynek Ny-i oldala ugyanolyan szerkezetben volt bolygatott, mint a 18. szelvénynél (a szülőotthon folyosóinak keresztesződésénél) leírt falazaté. A szülőotthon itteni falának elbontásakor aztán egyértelműen kiderült, hogy ez a fal kötésben van az itt keresztben futó fallal, mely a 9. szelvény peremén indul nyugatnak és a 14. szelvény peremén fordul ÉNy felé.

A szülőotthon udvarától Ny-ra, a szülőotthon É-D-i futású folyosórésze alatt (a 18. szelvény részeként) a romlott padlótéglás részek mellett egy K-Ny-i tájolású falazatrészt is találtunk. Ez szinte egy vonalba esett a szülőotthon udvari belépőhelyiségének D-i falával. A fal nem éri el a szülőotthon folyosójának Ny-i falsíkját, előtte szabályosan lezárul. A szülőotthon falának elbontásával rábontottunk és kiderült, hogy a 9. szelvényben talált legnyugatibb falazat Ny-i befordulásáról van szó. A fal belső (itt tehát déli) oldala azonban itt már nem bolygatott.

A folyosótól Ny-ra, a 14. szelvénytől É-ra eső első helyiséget (a 15. szelvényt) idővel egybenyitottuk a tőle É-ra elhelyezkedő következő helyiséggel (a 16. szelvényel). A 15. szelvény K-i oldalánál megtaláltuk a 14. szelvényben induló ÉNy-DK-i fal folytatását, amely azonban már nem ért el a szelvény É-i metszetaláig, hanem előtte ez is szabályos lezárással véget ért. A 18. szelvény szomszédos részében talált, szabályosan lezárt végű fallal együtt itt feltehetően egy ajtónyílás helyét adják ki. A mélyen alapozott falak által közrezárt helyiség padlóját néhány habarcsos folt határozta meg. A szelvény É-i metszetalában több kisméretű árkot és egy lépcső(?) rétegét is dokumentáltuk. A faltól Ny-ra egy igen laza, szerves anyagot tartalmazó talajréteg következett, melyben átvágás után oldalról fekvő gerendákat sikerült megfigyelni. A faszerkezetes épület áthúzódott a 14. szelvény Ny-i felébe is, itt azonban nem tudtuk feltárni ilyen mélységig. A 15. szelvény Ny-i oldalában a középkori épületszárny Ny-i zárófalának folytatása, annak egy erősen bolygatott szakasza került elő. A szelvényben talált két fal között, a faszerkezetes épület maradványai felett, illetve részben abba is belevágva több, egymással és a falakkal is párhuzamos kisebb árok került elő. Mind ezek az árok, mind pedig a zárófal végig folytatódott a 16. szelvényben is. Az egyik kis árokban, amely a szelvény K-i fala mellett húzódott, négyszögletes átmetszetű cölöplyukak sorát találtuk. A szelvény É-i pereme mentén pedig egy deszkázat nyomai kerültek elő. A 16. szelvényben ismét találtunk középkori padlótéglákat és újkori téglapadlófoltokat is.

A következő É-ra eső helyiségben (17. szelvény) több nagyméretű gödör mellett említésre érdemes objektum egy markáns cölöplyuksort tartalmazó árok (ugyanaz, mint amelyik a 16., 15., és 13. szelvényben is előkerült, s nagyjából a Ny-i zárófallal párhuzamosan, annak K-i oldalán futott).

A 17. szelvénytől É-ra a bontások miatt nem maradt meg a szülőotthon falazatának még a nyoma sem, így itt a szelvényeket szabadon jelöltük ki. A 17. szelvénytől É-ra a keletibb a 6. szelvény, a nyugatibb a 7. szelvény. Az előbbiben csak a 17. szelvényben is végigfutó cölöpsoros árok, az utóbbiban a középkori téglapadló és annak agyagalapozása került elő különböző mértékű bolygatottsággal.

A 7. szelvénytől É-ra jelöltük ki az 1. szelvényt, ahol egymást metsző árkok sorát lehetett dokumentálni (néhányikat már csak a másik falának metszetében), de a meghatározó egy csaknem a szelvény egészét érintő hatalmas gödör, illetve annak betöltése volt. A két hatalmas amorf kő mellett egy vagy több lakoma „teljes” hulladék anyaga is előkerült: nagy mennyiségű állatcsont (köztük kiemelkedő arányban halak és kisebb szárnyasok maradványai), továbbá kagylók (köztük több tucat osztriga!), valamint számos edénytöredék. Először e szelvény É-i metszetalában sikerült megfigyelni a szülőotthon talán legkorábbi fázisának (18. sz. eleje?) alapozási szerkezetét is: a felmenő téglafalak alatt vékony agyagréteggel összefogott tömör agyagtéglák alkotta alapozást (vagyis teljesen vízzáró réteget) készítettek, feltehetően a magas talajvíz elleni védekezésért.

Az 1-től K-re és a 6-tól É-ra nyitott 2. szelvényben említést érdemel néhány kisebb gödör és egy K-Ny-i faldarab, mely a szelvényt É-ról lezáró szülőotthon-fallal párhuzamosan futott. Az e szelvénytől K-re fekvő 3. szelvényt ezzel egybenyitottuk, s így megtaláltuk az 5. szelvényben középen futó fal (tehát a középkori udvar felőli folyosót Ny-ról övező fal) folytatását, ami egyenesen befutott a szülőotthon É-i zárófal alá. E középkori faltól külön, mintegy 15–20 cm-es hiátus után indult egy másik középkori fal, mely ez előbbire merőleges és K felé eltűnt a szelvényfalban. A K felől szomszédos 4. szelvényben ez a fal még töredékekben megvolt, néhol a szülőotthon falának bolygatott nyomai is kivehetőek voltak, épkezláb rendszerbe azonban a maradványokat egyelőre nem sikerült beilleszteni. A szelvény K-i peremén, illetve részben a metszetalában néhány erősen kopott középkori kőfaragvány (ablakpárkány, osztó) került elő.

A 4., 5. és 9. szelvények mellett K-re egy hosszanti nagy szelvényt nyitottunk (19. szelvény), hogy a Ny-i és az É-i palotaszárnyak közötti viszonyt jobban megismerjük. E terület rész azonban már annyira szét volt dűlve a korábbi bolygatások által, hogy semmi érdemlegeset nem sikerült dokumentálni, leszámítva az É-i részén megtalált, az 5. szelvényben már leírt terrazzo folytatását.

A 12. szelvényt a szülőotthon É-i előterében még 2005-ben nyitottuk meg, mellyel a már Magyar Kálmán

által 1970-ben feltárt két téglakna hitelesítő feltárását is el tudtuk végezni. A K-i, kisebb akna cementes kikenésű belsejével bizonyosan 20. századi, a Ny-i, nagyobb akna azonban nagyméretű tégláival, falazathoz illeszkedő tájolásával valószínűleg középkori. Mivel a sárga homok altalajig ki voltak már pucolva, a datálást sem leletanyag, sem rétegtani megfigyelés nem segíthette. Az aknáktól Ny-ra, kb. az 1. szelvény vonalában egy É-D-i tájolású árok alján egy koporsós, melléklet nélküli temetkezés csontvázát is feltártuk. Itt ismét kérdéses a datálás, de mivel a környezetében több sírt nem találtunk, nem zárható ki, hogy egy temetőkerítésen kívüli középkori, de még a rezidencia itteni kiépülésének fázisát megelőző temetkezésről van szó.

Elvégeztük a szülőotthon megmaradt falazatainak falkutatását és dokumentálását is, mely alapján egy hosszú idő alatt, több fázisban, feltehetően már az 1700-as évek elején mint tisztartói lak kiépülő épületet ismerhettünk meg. Történeti – és így műemléki – értelemben nem az udvari homlokzatról megmentett pár ajtó és timpanon faragványa a legjelentősebb értéke, hanem a legkorábbi, utcafronti épületszárnya, az alapozás egyedi technikája és a középkori falazatokhoz való viszonya.

Figyelemmel kísértük a parkoló kialakítása során végzett komoly mélyítési munkákat is, ahol korábban még nem kutatott területrészeket is érintettek. Ezért a 2005-ben a szülőotthontól É-ra, a kerítés mellett feltárt nagy árok nyomvonalán „mentő” feltárást végeztünk, melynek során az árok újabb (sajnos már nem teljes eredeti magasságától induló) részeit sikerült dokumentálnunk. A sárga homok ráfedés alatt előkerült egy nagyméretű gödör is, melyet azonban statikai okokból nem bonthattunk ki teljesen. Előkerült még néhány nagy valószínűséggel újkori, téglafalú akna is.

Az elbontott toronydaru helyén a 2005-ben már megkezdett kutatásunkat folytattuk (8. szelvény). A korábbi szelvényekkel és kutatóárokokkal megbolygatott, de érdemben csak a felszínen „megkarcolt” területen számos rétegsor és gödör feltárása mellett a legfontosabb egy Árpád-kori faszerkezetes ház szelvénybe eső felének kibontása volt. Újabb bizonyíték került tehát elő, hogy a korai középkorban a rezidencia telke már a település része volt. A szelvényből K felé géppel húzott szondaárokban (8/a szelvény) a 2005-ben az akkori 15. szelvényben feltárt téglatornamentéses struktúrák folytatását szondáztuk, illetve további faragott köveket kerestünk.

Az É-i palotaépület helyreállításával párhuzamosan elkészült a 2005-ben megtalált és restaurált kályhacsempek alapján a két középkori kályha rekonstrukciója.

Összességében megállapítható, hogy a Báthori-rezidencia eddig igazolhatóan három palotaszárnyból állt. A Ny-i szárny az alapfalak vékonysága alapján feltételezhetően földszintes volt. Északi és déli végén egy-egy terrazoburkolatos, nagyméretű helyiséggel rendelkezett, melyek között téglaburkolatos folyosó futott. Ennek udvari fala valószínűleg részben (tornácszerűen)

nyitott volt. A folyosó mögött téglaburkolatos helyiség vagy helyiségek voltak. A rendelkezésre álló adatok alapján valószínűleg belső pillérsorok által tartott mennyezettel az egész tér egy nagy helyiség volt. Az épületszárny aligha élt tovább 50 évnél, ennek ellenére számtalan építési periódussal bír. Építését megelőzően egy fa-tégla vegyes építésű ház már állhatott a helyén, az 1560-as beharcokhoz köthető lerombolását követően pedig paliszád-vonalat alakítottak itt ki, amit többször megújítottak. (Lásd az illusztrációkat a 246–247. oldalon!)²¹ A telek és az utcaszerkezet alapján feltételezhető, hogy a rezidencia főbejárata is ezen a szárnyon helyezkedett el, azonban ennek vizsgálatát a korábbi rombolások és a mostani építési beruházások helye nem tették lehetővé.

VIRÁGOS GÁBOR

249. Nyírbátor, Református templomkert

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kú

2006. július 24. és augusztus 2. között régészeti szakfelügyeletet tartottunk a templomot megkerülő sétány felújítási munkálatainál. A felújítás során a burkolatot felszedték, és helyenként új nyomvonalat alakítottak ki, helyenként a régi úttükör szintje alá mentek, s így elérték a templom körüli temető legfelső rétegét. Az átlagos mélyítés 20–25 cm volt, de helyenként rátöltésre is sor került. Az úttükör kialakításakor egy planírozási réteget figyeltünk meg a templom körül végig, habarcsos-meszes téglatornamentéses feltöltődéssel, amelyik különösen az É-i oldalon volt markáns. A rétegben régészeti lelet nem volt, csak – objektumhoz nem köthető – szórvány embercsontok. Ezeket összegyűjtöttük, és egy-egy „osszáriumot” létesítettünk a templom É-i és D-i oldalán. A mélyítés során a templom körüli temető sírjait a munkák során nem érték el. A templom Ny-i bejáratánál mintegy 6 m hosszú, 1 m széles, a templom falával párhuzamos vasbeton lapokból álló terület került elő. Ennek külső része és a templomfal közötti üreges részt merevítőkkal hidalták át. Ez valószínűleg valamelyik felújítási fázishoz kapcsolódott, de pontos építési ideje nem ismert. Funkciója valószínűleg a falak szellőztetése lehet. A templom D-i oldalának Ny-i részén – Ny-ról a második pillérnél – került elő egy 2,1×1 m-es, habarcsba ágyazott mészkőből álló falcsonk, melyet vágott a pillér. A falcsonkból egy faragott oszloptörredék került elő (magasság: 40 cm, átmérő: 20 cm). A falcsonk párhuzamos volt a templom falával. Dokumentálás után visszatemették. A fal vélhetőleg a korábbi templom fala lehetett. További részleteit csak ásatással lehet majd tisztázni.

JAKAB ATTILA

²¹ A kutatás összesítő alaprajzát Székér György, Vieman Zsolt és Virágos Gábor; a rekonstrukciós rajzokat Buzás Gergely készítette.